

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

Februari 2014 / 1

De Zaaier:
'Ik laat de grond zijn wie ze is'
Neem grond mee
naar de Winterconferentie
Levenskrachten waarnemen
Zeewier: rijk én eenzijdig

Dynamisch Perspectief

PREPARATEN ALS MEDICIJN?

Soms is het niet zo gepland, maar duikt er in verschillende artikelen een zelfde thema op. In het Dynamisch Portret zegt tuinder Diederik Steyaert dat de BD-preparaten op hem overkomen als geneesmiddel. Het staat hem tegen ze te gebruiken. 'Ik gebruik zelf ook geen geneesmiddelen', zegt hij. Antroposofisch arts Joop van Dam, wiens nieuwe boekje in dit nummer besproken wordt, beschrijft preparaten als een 'geneesmiddel voor de aarde'. Bij recensist Wim Goris wekt het beeld van een 'zieke aarde' veel weerstand op. In 'Landbouwcursus als inspiratiebron' zegt Asse Aukes: 'Het receptmatige, dat staat me tegen.' Hij roert liever een kleine hoeveelheid met de hand, dan dat hij mechanisch roert om het volgens de 'recepthoeveelheden' te kunnen verspreiden.

Frans Romeijn vertelt in het interview hoe mooi het is om de werking van preparaten waar te nemen, onder andere als een lichtlaag boven het veld. Ook noemt hij 'een helende kwaliteit, in die zin dat iets geestelijks zich met de aarde verbonden had'.

Een helende kwaliteit ... dat klinkt anders dan een medicijn op recept.

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

- 03 Dynamisch Portret: De Zaaier
- 08 Winterconferentie 2014: neem je grond mee
- 10 Uit de Vereniging
- 12 BD jong: Eline van der Muijsenberg
- 14 Frans Romeijn over levens- en vormkrachten
- 18 De landbouwcursus als inspiratiebron
- 22 Dynamische Keuken: Zeewier
- 24 Zorglandbouw of landbouwzorg?
- 27 Dynamisch Perspectief
- 33 Agenda
- 34 Colofon en Leden-service
- 35 BD juwelen: de vrouwen van Zonnehoeve

Winterconferentie

8 Neem je eigen grond mee

Levenskrachten waarnemen

14 Frans Romeijn over de methode
van Dorian Schmidt

Zeewier

20 Rijk en eenzijdig

**Diederik Steyaert van De Zaaier:
'Ik dacht dat ik de
spruiten kweekte, maar
de spruiten kweken mij'**

Tuinbouwbedrijf De Zaaier bij Brugge heeft geen Demeter-licentie, maar tuinder Diederik Steyaert (40) doet wel mee aan de Collegiale Toetsing van Stichting Demeter. 'Ik kan heel goed mezelf zijn', zegt hij. Dat gunt hij ook zijn bodem: 'Ik laat de grond zijn wie ze is.' *Tekst en foto's:*

Luc Ambagts

In een iets glooiend landschap ten zuiden van Brugge, met weiland, kale akkertjes, een klein riviertje en wat bos, ligt De Zaaier, het tuinbouwbedrijf van Diederik Steyaert in Ruddervoorde. Vanaf de weg valt het statige huis op met een dichte schuur ernaast. Achter het huis is een tuin met geschoren buxushagen en een oud bakhuisje. Verder

is tuinder, winkelier, bakker, marktkoopman, vader van twee kinderen, bouwvakker en zaalverhuurder, alles in één. "Ik kan heel goed mezelf zijn. Mijn sterke punt is dat ik heel veel energie heb, dat ik met veel dingen tegelijk bezig kan zijn. Voor mij is dat geen werken, voor mij is dat leven. Dat ik al die dingen doe, daar krijg ik energie van."

In 1999 heeft hij - toen samen met zijn vrouw - De Zaaier gekocht, als een net nog te betalen in verval geraakte buitenplaats met een halve hectare land. Anderen schrokken terug voor het vele achterstallige onderhoud. Diederik zag de ziel van het huis. Onlangs kwamen leden van de familie die het huis bezaten op bezoek. Ze vertelden over de onderduikers in de oorlog die daar terecht konden. En dat er altijd een extra bord was en een hesp (ham) in de schouw. Die sfeer van gastvrijheid koestert Diederik. Op dit moment wonen en werken Jen en Ivan tijdelijk op de boerderij. Ze komen uit Zuid-Afrika en zoeken in de omgeving van Brugge een plek om zich te vestigen. Iedereen is welkom op De Zaaier. Op een open dag komen meer dan duizend vrienden, kennissen,

achterom ligt de stal met recent aangebouwde open schuur en cursruimte.

Het is een regenachtige winterdag. De bloemen die hier 's zomers ongetwijfeld de tuin sieren moet je er nu bij denken. Het is stil op het erf. Achter het keukenraam staat Sien, dochter van Diederik. Ze zwaait en blijft verdiept in haar bezigheden. Door het raam in de deur van het bakhuisje is Jen te zien die het rozijnendeeg in kleine broodjes verdeelt. Uit de schoorsteen kringelt rook van het takkenbossenvuur in de houtoven. Het is vrijdag, broodbakdag op De Zaaier. Diederik Steyaert

klanten en belangstellenden.

Gevormd vanuit vraag

Het opknappen van het huis maakte het noodzakelijk dat er ook inkomsten kwamen. En zo begonnen ze al snel met groenteteelt en verkoop aan huis. Ze konden er zes hectare grond bij pachten. Sinds 2004 heeft Diederik de grond in loopbaanpacht. Daarmee verwierf hij het recht de grond te gebruiken tot zijn pensioen. In 2007 startten ze een echte winkel die inmiddels aan haar tweede uitbreiding toe is. Twee markten

'Preparaten zijn als een geneesmiddel. Ik gebruik zelf ook geen geneesmiddelen'

en ruim 60 groenteabonnees maken de directe afzet compleet. In het samenwerkingsverband Bio Brugs Ommeland wisselen dertien telers producten uit. Ieder doet waar hij of zij goed in is en heeft toch een vers en volledig assortiment.

Toen de natuurvoedingswinkel in de buurt ermee ophield, vroegen de

klienten die bij De Zaaier groente haalden of Diederik ook andere producten wilde leveren. Ook de bakkerij ontstond op vraag. 'Zeg Diederik, jij bakt altijd brood. Kun je dat voor ons niet ook doen?' Diederik vertelt: 'Ik ben al vanaf dat ik twee was bezig met brood. Ik heb vijftien jaar achtereenvolgende brood gebakken. Door alles hetzelfde te doen, leer je precies kennen wat er anders gaat. Gisteren hebben we de oven ook gestookt. Daardoor is die nu extra heet geworden. Dan gebruik ik meer water om de lucht vochtig te houden. Sien kan tussendoor koekjes bakken. Die zullen rap gaar zijn. Ik maak tegenwoordig brood met 'poolish'.

Dat is een pools recept met desem en heel weinig gist. Het is lastig hier een zuur brood te verkopen. Dit deeg staat de hele nacht over, dat mag bij lage temperatuur. De werking van het gist stopt dan, maar de enzymen werken verder. Daardoor heb je een heel smakelijk brood, dat toch niet zuur is.'

Verhouding met grond

In het begin teelden ze veel verschillende groentes. 'Dan was ik sla aan het oogsten en dacht ik: de kolen moeten nodig gewied worden. Ik had het gevoel dat ik nooit aan het noodzakelijke werk toekwam. Nu telen we aardappels, pompoenen en verschillende kolen, naast tarwe en gras-klover. De oogst begint pas in augustus, met de pompoenen. Zo heb ik tijd om de grond en de gewassen te verzorgen. Eerder hadden we schapen, maar dan moest ik naar de markt als er net een lag te lammeren. De twee koeien die met de paardjes het land begrazen maken minder aanspraak. Mijn familie is al generaties lang boer, behalve mijn

vader. Hij zei laatst dat het bedrijf met zoveel verschillende dingen steeds meer op het bedrijf van mijn opa gaat lijken. Dat is omdat alles samenhangt. De koeien zijn er voor de mest. De varkens om het groentefal op te eten.'

Na alle regen is de grond zo nat, dat het land niet begaanbaar is. Dat is een gevoeligheid van het licht lemige zand. Met die grond heeft Diederik een eigen verhouding. 'Ik hoor boeren vaak over hun grond, hoe ze die willen verbeteren. Als ik grond heb, dan zie ik die graag. Dan wil ik haar leren kennen. En dan laat ik haar zijn wie ze is. Dat is net

als in een langdurige relatie. Daar hoeft ik de ander niet te veranderen. Ik zoek gewassen die bij het land passen en probeer te leren van wat ik doe. Eerst dacht ik dat ik de spruiten kweekte, maar de spruiten kweken mij. Als je topopbrengsten wilt hebben, ben je als een circusartiest die voortdurend balanceert om een balletje boven op een bol te laten liggen. Bioboeren is boeren op je gemak. Ik probeer een schaal te maken waar dat balletje rustig in blijft liggen. Grond is vrouwelijk en heeft van nature een enorme vruchtbaarheid."

Met maaisel uit natuurgebieden en de mest van de twee paardjes, de twee koeien, de zeug, de biggen en de vijftig kippen wordt ongeveer 300 kuub compost gemaakt. Warme compost, die met een of twee keer omzetten - met de keermachine van een bevriende buur - in zes weken rijp is. Alle compost wordt ieder jaar gelijkmatig over alle percelen verdeeld, vanuit het principe dat mest geen voedsel voor de planten is, maar dient om de grond levend te houden. Het humusgehalte stijgt gestaag. Het stikstofgehalte is altijd laag, maar de gewassen groeien goed.

Er is een rustige groei. Rustiger dan in het begin toen het graan nog wel eens ging legeren. Als het aardappelloof na het loofklappen een tijdje op het veld ligt, zie je onderop het aangevreten blad. Van die activiteit van het bodemleven was in de beginjaren niets te zien. De teelten zijn gezond: weinig aantastingen en nauwelijks rupsen in de kool. Volgens Diederik moet je een zekere schade tolereren om evenwicht te krijgen. Het bereiken van een natuurlijk evenwicht is belangrijk. Op het bedrijf hebben ze meer dan een kilometer hangen aangeplant.

'Ik ben heel benieuwd hoe de ontwikkeling van de BD verder gaat'

Lekkere spruiten

Het streven is om van de opbrengst van de boerderij te kunnen leven en met de inkomsten uit de handel de leningen af te lossen. En dat lukt. "Graan brengt eigenlijk weinig op. Door er brood van te bakken verdien ik toch aan de tarwe. De gewassen die ik heb kunnen op veel grotere schaal geteeld worden dan wij doen. Het is dus belangrijk een goede prijs te krijgen. De pompoenen zaaien we vroeg om er als eerste mee op de markt te zijn. Voor de spruiten telen we een piramidaal ras waarbij de onderste spruiten het eerst rijp zijn. We plukken ze met de

Collegiale Toetsing

Bij Collegiale Toetsing, opgezet door Stichting Demeter in samenwerking met de BD-Vereniging, bespreekt een boer met andere boeren hoe zijn bedrijf zich verder kan ontwikkelen. De ambitie is dat Stichting Demeter met de informatie uit de gesprekken de controles op normen kan vervangen, of vereenvoudigen. Het huidige palet aan gespreksverslagen is nu nog niet te gebruiken om te beoordelen wie wel en wie niet in aanmerking komt voor het Demeter certificaat. Volgens Geert Iserbyt, de begeleider van de gesprekken in Vlaanderen, is het wel mogelijk dat doel te bereiken: "In de gesprekken komen de boeren heel gedegen tot een uitspraak. Veel van de werkwijze en de ontwikkeling op de bedrijven wordt zichtbaar. Boeren zijn streng voor zichzelf."

Het collegiale gesprek wordt door de deelnemers over het algemeen zeer gewaardeerd. In 2013 deden bijna alle Demeter boeren mee. Een projectgroep onder leiding van Petra Derksen van Stichting Demeter bekijkt hoe Collegiale Toetsing verder ingepast en uitgevoerd kan worden én hoe zij zich verder kan ontwikkelen.

hand. Dat doen we als het blad erboven afgevallen is, want dan zijn ze pas rijp. De spruiten zijn we dit jaar in bakjes van 500 gram gaan verkopen met een briefje erbij van De Zaaier. Dan weten de mensen waar die lekkere spruiten vandaan komen en vragen ze er de volgende keer weer naar."

Diederik doet met zijn bedrijf mee met Collegiale Toetsing groep in Vlaanderen. Mensen van zes bedrijven komen bij elkaar om de bedrijfsvoering van een van hen te bespreken én te beoordelen. Twee van deze bedrijven hebben een Demeter-licentie. De anderen hebben interesse in biologisch-dynamisch werken en onderzoeken hoe ver ze daarin mee kunnen komen. Diederiks visie op kringloop en bemesting lijkt zo overgenomen uit de landbouwcursus. Toch ziet hij zich de overstap niet maken. "Als ik zie hoe preparaten gemaakt worden ... dat is toch als een geneesmiddel. Als ik dat moest gebruiken, zou ik dat heel moeilijk vinden. Ik gebruik zelf ook geen

De Zaaier

Diederik Steyaert
Korte Akkerstraat 2
8020 Ruddervoorde (bij Brugge)

Gewassen: pompoenen, kolen, tarwe, grasklaver, boomgaard

Dieren: koeien, pony's, kippen, zeug met biggen

Overig: brood bakken, cursusruimte

Grootte: 6 hectare

Afzet via: winkel, markt, abonnementen, Bio Brugs Ommeland en Biofresh

geneesmiddelen. Je moet de dingen tijd geven zichzelf te zijn. Kijken wat er kan op een plek en dat laten uitgroeien. In Vlaanderen is veel in beweging. Ik ben heel benieuwd hoe de ontwikkeling van de BD verder gaat. Steiner heeft veel goeds gebracht. Maar stop je het in een norm, dan is de ontwikkeling eruit."

Deze Collegiale Toetsing bijeenkomsten zijn intensief. Voor de bedrijfsrondgang en de beoordeling van de negen verschillende bedrijfsaspecten (van bemesting tot opleiding en onderzoek) wordt minstens vijf uur uitgetrokken. De boeren beoordelen elkaar serieus

en heel precies. Diederik is enthousiast over de gesprekken. "Ik had het idee dat ik weinig aan promotie deed. Een ander laat me zien dat ik - met de open dagen, de website en de kaartjes bij de spruiten - daar al wel aan doe."

Winterconferentie 2014
26 februari in Merksplas &
15 maart in Dronten

Neem je grond mee!

De Winterconferentie van 2014 staat in het teken van het thema
'bodemvruchtbaarheid als vrucht van BD-landbouw'.

We sluiten aan bij een streven van de FAO om
meer bewustzijn te wekken voor het grote belang
van de bodem. *Tekst: Derk Klein Bramel*

De bodem ademt

Landbouwadviseur Coen ter Berg vertelde bij de eerste bodembijeenkomst dat je de bodem kunt zien als een levend, ademhalend organisme waar de plant een interactie mee aangaat. Hij benadrukte, dat er een relatie is tussen leven en ademhaling. 'Al wat adem heeft' zijn alle levende wezens. 'De adem Gods' is de levenwekkende bezielende kracht. Bij de eerste ademhaling verbind je je met de aarde en bij de laatste ademhaling laat je de aarde weer los. Met foto's en veel praktijkvoorbeelden liet hij zien hoe belangrijk het is dat een bodem veerkrachtig is, veel poriën heeft en een open uitwisseling kan aangaan met de plant en met haar omgeving en hoe je dat als boer of tuinder kunt bevorderen of verpesten. En dat laatste gaat veel sneller.

Voordat je op weg gaat naar de Winterconferentie: loop nog even met een spa langs je akker, weiland of tuin, en schep wat grond in een bak; liefst twee spaden diep. Neem daarnaast een product mee dat typerend is voor je bedrijf. We gaan hier in groepjes naar kijken onder begeleiding van bodemexperts. Het thema van de Winterconferentie is actueel. De bodem is hét medium voor behoud en ontwikkeling van het leven op aarde, stelt de FAO (de voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties) in haar *State of the art report on global and regional soil information; where are we and where to go*. De Global Soil Partnership van de FAO heeft 2015 uitgeroepen tot 'Het jaar van de bodem' om wereldwijd bewustzijn te wekken voor het belang van de bodem. Er wordt van alles georganiseerd om de bodem onder de aandacht te brengen.

Het verzorgen van bodemvruchtbaarheid is al 90 jaar een centraal thema in de BD-landbouw. In het licht van het jaar van de bodem is de vraag: wat heeft de biologisch-dynamische landbouw inmiddels aan inzichten en ervaring te bieden en welke vragen met betrekking tot de bodem zijn nu actueel? De BD-Vereniging en de landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging hebben hierover deze winter en in de winter van vorig jaar zes bodembijeenkomsten georganiseerd met als thema's:

- de ademhaling van de bodem (Coen ter Berg)
- de koolstof-stikstof-verhouding (Jan Bokhorst)
- de leeftijdsopbouw van de bodem (Ruud Hendriks)
- bodemontwikkeling vanuit Steiner's Landbouwcursus (Jan Saal)
- het fosfaatvraagstuk in de landbouwpraktijk (Piet van IJzendoorn)
 - zin en onzin van bodemanalyses (Piet Korstanje).

Al deze onderwerpen komen terug in de Winterconferentie. Op de achtergrond speelt de volgende vraag: kun je stellen dat een landbouwmethode goed is als die ervoor zorgt dat de bodem er beter van wordt? En zo ja, hoe kun je dit voor de burger inzichtelijk maken? Kunnen we vanuit de BD eenvoudige criteria benoemen om te beoordelen of die bodem inderdaad beter, vitaler, vruchtbaarder wordt? Zou dat onderdeel van de biologisch(dynamisch)e certificering moeten zijn? Maar ook, hoe zien en doen andere landbouwmethodes dat?

Dit bespreken we 26 februari in Merksplas en 15 maart in Dronten.

Kijk voor het volledige programma op www.bdvereniging.nl en meld je aan!

Biologisch Dynamisch Jong Weekend

Tekst: Klarien Klingen / Foto: Arno Roorda

Dit jaar steeg het aantal aanmeldingen aan de Warmonderhof gigantisch ten opzichte van vorige jaren. Wat komen al deze nieuwsgierigen halen? Is het de dorst naar bewustere landbouw en omgang met elkaar? Of zijn we klaar met stadse drukte en zoeken we evenwicht door buiten met onze handen te leren werken? Misschien willen we simpelweg als boeren voorzien in gezond voedsel. Maar

waarom kiezen we dan voor BD? Is het de visie van Steiner? Is het de ruimte voor eigen ontwikkeling? Is het een evenwicht tussen doen en denken? Je stapt niet voor niets het boerenvakgebied in. Je bent je misschien bewust van wat voedsel met je doet. Je bent je misschien bewust van wat dieren voelen. Misschien ben je je zelfs bewust van wat er zich beweegt in de kosmos. Het is dát bewustzijn waar wij het met jou over willen hebben bij

het BD-Jong weekend in Etten-Leur. Met een biertje wellicht of een thee. Ook bezoeken we (ovb) De Kromme Lepel, De Stoerderij, Samenland en Walnoot en Wilg - bedrijven van mensen die een persoonlijke visie hebben en daarmee aan de slag zijn gegaan. Ga je mee? Vrijdag 21 tot zondag 23 maart. Kosten € 35 of € 20 voor leden BD-Vereniging. Meer info op www.bdvereniging.nl of kijk op Facebook bij BD jong weekend.

CSA Conferentie

Tekst en foto: Maria van Boxtel

Bij de CSA Conferentie (Community Supported Agriculture) op 11 en 12 januari nabij Venlo was veel aandacht voor mechanisatie op kleinschalige tuinbouwbedrijven. Tijdens de excursie bij tuinder Wiel van de Bool voerden de aanwezige telers er geanimeerde gesprekken over (zie foto). Wiel heeft een iets grootschaliger biologisch tuinbouwbedrijf (18 ha) en investeerde in trekkers met GPS besturing en teelt met folie tegen onkruid.

Tuinder Klaas Nijhof van De Nieuwe Ronde had zijn wielschoffel met zelfgebouwde torsiewieder meegenomen en demonstreerde hem op de plavuizen van het conferentiegebouw. "Hij werkt erg goed als het onkruid nog klein is", vertelde hij enthousiast. "Vlakke grond is wel nodig en bij kwetsbare gewassen is een torsiewieder niet handig." Erik de Keulenaar, tuinder op De Nieuwe

Akker met een locatie in Haarlem en op Landgoed Leyduin, bedient met ruim 600 leden een grote groep burgers. De Nieuwe Akker is een bijzonder voorbeeld: het initiatief ontstond vanuit klanten die een tuinder zochten. "Ik zie Community Supported Agriculture als een belangrijk sociaal vernieuwend experiment om op deze manier een biologisch-dynamisch bedrijf op te zetten", zei Erik. De CSA-beweging in Nederland groeit, wat bleek uit de ruim 80 enthousiaste deelnemers aan de conferentie. Het verslag is te downloaden via www.landco.nl bij 'publicaties'.

Het Demeterplein zoemt als

Een kring mensen staat op het BioVak Demeterplein rondom pluimveehouder Gerjan Slingenbergh (midden op de foto). Hij vertelt over het fokken van de dubbeldoelkip: legkip en vleeskip in één. Het 'vernietigen' van haantjes van legrassen is binnenkort niet meer nodig, want het nieuw te ontwikkelen ras 'legt 260 eieren per jaar en als vleeskip gehouden haalt ze de twee kilo geslachtgewicht in 15 weken'. Voor het fokproject kun-

Excursies bedrijfsindividualiteit

Heeft het zin een keukenvloer met een weiland te vergelijken? We zijn op bezoek bij Huib Bor, op Hoeve Catherine Elisabeth in Noordeloos. Daar staan we heerlijk op onze sokken - schoenen uit bij de deur - te genieten van de vloerverwarming. De strakgelegde tegeltjes bedekken de jarenlange ellende van een vloer die pas na rigoureuze ingreep stabiel bleef. Bij het graven voor het betonstorten kwam een oude waterput te voorschijn. De bron van steeds opnieuw verzakkingen.

Wat later kijken we uit over het nieuw aangekochte stuk land ingezaaid met gras. Net als de keukenvloer 'gladgestreken'. Hier wegens de kuilen en sporen van de maïs-oogst die de vorige eigenaar in het natte land achter had gelaten. Maar het probleem ligt er nog: een overmaat aan ruderzuring. Is hier ook het graven, bijvoorbeeld met de Quick-up om de worteloni-cruiden te verwijderen, in combinatie met

het gladstrijken een sterkere kwaliteit dan alleen maar gladstrijken?

Bij de excursies bedrijfsindividualiteit onderzoeken we het eigen karakter van het werken op het bedrijf. 'Niet omdat deze of gene persoonlijkheid maatgevend is, maar omdat het gaat om persoonlijkheid op zich. Het bijzondere is meteen ook het maatgevende' (vrij naar Rudolf Steiner).

De volgende bestemmingen:

- 13 maart, De Stadshoeve, Zunderdorpergouw 29, 1027 AT Zunderdorp (bij Amsterdam)
- 10 april, Tuinderij Croy, Kasteelweg 7, 5735 PA Aarle-Rixtel

Voor aanmelden of meer informatie Luc Ambags: luc@bdvereniging.nl, 06 48017828. Wil je graag op jouw bedrijf dit onderzoek laten plaatsvinden? Meld je dan aan als excursieplek!

6x Dynamisch Perspectief

Dynamisch Perspectief komt voortaan zes keer per jaar uit in plaats van vijf. Het blad verschijnt halverwege de even maanden. Het aprilnummer (DP2014-2) wordt een SPECIAL: een bijzonder nummer gericht op het thema van de Winterconferentie 'Bodemvruchtbaarheid als vrucht van BD-landbouw'. Het invoegen van een special over een bijzonder project of thema, willen we jaarlijks gaan doen. *De redactie*

'n bijenkorf

nen boeren zich aansluiten die een toom van veertig tot honderd kippen willen houden. Bedrijven die mee willen helpen de begeleiding en het onderzoek van het project te financieren zijn welkom (zie www.biologischefokkerij.nl). Het eindpunt is al in zicht: nog een paar kippengeneraties verder fokken zal een stabiel ras opleveren.

Dit was één van de presentaties die elk half uur op het Demeterplein van de BioVak

plaatsvonden over onderwerpen die de BD na aan het hart liggen: bijen, bodem, zaadteelt, preparaten, etc. 'Levendigheid, enthousiasme, uitwisseling' waren woorden die regelmatig terugkwamen in de reacties van bezoekers. BD-Vereniging, Stichting Demeter, Warmonderhof en Grondbeheer kunnen terugkijken op een geslaagde samenwerking.

> Gerjan Slingenberg vertelt over de dubbeldoelkip

(Foto: Dick Boschloo)

Column BD-jong:

E

Eline van den Muijsenberg

BD-Jong nodigt elk nummer een jongere uit voor een persoonlijke beschrijving van zijn of haar ideale boerenbedrijf. Eline van den Muijsenberg (21 jaar) wil later als tuinder de krachten bundelen met andere boeren en tuinders, maar focust eerst op de wetenschap. *Tekst: Eline van den Muijsenberg / Foto: Johan Risseeuw*

Mijn interesse voor de biologisch-dynamische landbouw is ontstaan tijdens mijn werk in de natuurvoedingswinkel Den Bosch. Ik raakte geïnteresseerd in de oorsprong van de producten in de winkel en uiteindelijk wilde ik zelf tuinder worden. Zodoende begon ik drie jaar geleden aan Warmonderhof. Tijdens de opleiding ging ik me verdiepen in de antroposofie en in het dynamische deel van de BD-landbouw. Hoe meer ik las, hoe meer ik wilde lezen. Toen ik bijvoorbeeld over het verassen van onkruiden en dieren las, stond ik versteld van de logica achter deze theorie. Planten en dieren willen overleven. Als ze met de dood, de ommezijde van het leven, in aanraking komen, zullen ze zich daar afzijdig van houden. Naast de antroposofie kwam de gentic-industrie steeds meer bij mij in beeld. Ik kreeg op school films over Monsanto te zien en ik kwam in aanraking met actiegroepen tegen GMO. Deze twee tegenpolen hebben de bron gevormd van mijn motivatie

om volgend jaar te gaan studeren aan de Universiteit van Wageningen. Ik wil hier plantenwetenschappen gaan doen, om de biologisch-dynamische landbouw te laten gelden als een wetenschap. Niet als een geloof, maar als een feit. De wetenschap wordt door de maatschappij gezien als een objectieve feitelijke waarheid, terwijl onderzoeken vaak gebaseerd zijn op aannames. Door deze stugge structuren ietwat lossier te weven, is er plaats voor 'nieuwe' denkwijzen en een nieuwe vorm van wetenschap. Naast deze theoretische ambitie, is mijn droom er nog steeds om als tuinder te werken. Ik heb gemerkt dat ik het nodig heb, om naast de theorie ook het fysieke werk te doen. Tijdens dit werk kan ik mijn gedachten rust geven en mijn lichaam uit laten razen. Mijn ideale bedrijfje bestaat uit een groentetuin met afzet naar regionale markten en regionale groothandels. De interactie tussen de teler en de klant heb ik als een

waardevol en leerzaam concept ervaren. Ik vind het belangrijk dat mensen weten waar hun groenten vandaan komen, hoe ze groeien en welke groenten er in welke seizoenen te krijgen zijn.

Ik zou graag samenwerken met een BD-veehouder in dezelfde streek om vorm te geven aan een gemengd bedrijf. Bij dit gemengd bedrijf hoort voor mij ook de zaadvermeerdering. Samen met tuinders in de buurt hoop ik elkaar van zaad te kunnen voorzien. De een teelt bijvoorbeeld bietenzaad, de ander peenzaad, weer een ander preizaad en ik het venkelzaad. Als we een gezamenlijk teeltplan opstellen, kunnen we al onze zaden zelf telen. Dan hebben we geen zaadfirma's meer nodig.

Of mijn tuindersdroom ooit werkelijkheid wordt, weet ik niet. Eerst wil ik mijn focus leggen op de studie die ik in september ga beginnen. Ik hoop dat ik mijn twee dromen op een dag kan combineren. In de winter de geest en in de zomer het land. ☺

Wil jij ook zo'n column schrijven?
Mail dan naar bdjong@bdvereniging.nl

Frans Romeijn over levens- en vormkrachten: 'Prachtig om de werking van preparaten te zien'

Frans Romeijn (62) volgde in 2004 een seminar bij Dorian Schmidt waar hij levens- en vormkrachten leerde waarnemen. Het was voor hem een feest van ontdekkingen. Sindsdien oefent hij zich in het waarnemen en begeleidt hij enkele oefengroepen. 'Eindelijk begin ik iets van Steiner te begrijpen.' *Tekst: Ellen Winkel*

Dat hij planten en tuinen ontzettend leuk vond, realiseerde Frans Romeijn zich toen hij 20 was. "Een heel belangrijke ontdekking", vertelt hij terugblikkend. "Die deed ik toen ik in 1973 in de plantsoendienst terecht kwam." Samen met andere langharige hippies werkte hij bij een soort uitzendbureau, waarmee ze het 'arbeiderszelfbestuur' in praktijk wilden brengen. Ze namen allerlei klussen aan, zoals het werk in Haagse gemeenteplantsoenen. Daar ontstond het initiatief om biologisch-dynamische groente te

gaan telen. Dit groeide uit tot woonwerk-gemeenschap Gaiapolis. Op het hoogtepunt in de jaren 80 werkten hier 25 mensen mee aan het telen en inmaken van groente. De conserven vonden in heel Nederland en daarbuiten afzet.

Frans had op zijn vijftiende de kerk gedag gezegd en zocht sindsdien zijn weg in spirituele stromingen. Een boekje van Willy Schilthuis over BD-landbouw bracht hem voor het eerst in contact met antroposofie. "Toen ik boeken van Rudolf Steiner las, had ik het gevoel: 'Hier spreekt of schrijft iemand die heel veel samenhangen heeft gezien. Dit klopt. Dit is waar'. De BD-landbouw en de sociale driegeleding als nieuwe samenlevingsvorm spraken me erg aan: de bodem is geen bezit en arbeid is geen handelswaar." Toen hij bij Gaiapolis voor het eerst de biologisch-dynamische preparaten roerde, voelde hij dat er een werking vanuit ging. "Maar wat dat precies was? Ik wist het niet, maar ik wist wel dat ik dat heel graag wilde leren waarnemen."

Hij volgde in 1980 een opleiding intuïtieve ontwikkeling en later deed hij een opleiding Gestalttherapie. "Hier leerde ik om te onder-

scheiden: wat is mijn energie en wat is de energie van een ander? Het is goed om je daarvan bewust te zijn. Dat stelt je in staat vrije keuzes te maken. Daarbij merkte ik dat ik andere mensen iets te bieden had." Hij ging workshops en begeleidingstrajecten verzorgen en richtte zijn eigen bedrijf op: Speelruimte.

"Zo heb ik de zielewereld leren kennen. Dat vond ik interessant en leerzaam, maar het bleek niet de weg te zijn om de werking van de preparaten waar te nemen. In 2004 volgde ik in Duitsland een seminar bij Dorian Schmidt - ik had nog nooit van hem gehoord - over het waarnemen van natuurwezens. Hij leerde ons hoe je een 'aanwezigheid' kon gewaarworden in de vorm van een stemming en het gevoel dat je wordt aangekeken. Dat was me bekend, dat ligt in het zielegebied. Daarnaast liet hij ons meemaken hoe je kleurige en stromende beelden gewaar kunt worden. Dat bleken levens- en vormkrachten te zijn, ofwel etherkrachten (zie het kader voor uitleg). Je neemt ze waar in je eigen etherlichaam. Na twee dagen had ik mijn eerste waarneming van etherkrachten: een feest! Eindelijk begreep ik in welk

Draaiend aan een worstvulmachine vult Frans Romeijn (links) samen met Willem Bongers hoorns met mest op de preparatendag op De Groenen Hof in september

gebied de preparaten werkzaam waren en hoe je iets van die werking kon waarnemen. Sindsdien heb ik me steeds verder geschoold bij Dorian."

Kun je uitleggen hoe je dit kunt waarnemen?

"De methode die Dorian heeft uitgewerkt is feitelijk de 'methode Steiner'. De manier van waarnemen staat beschreven in *Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap*. Vanuit een meditatieve houding leid je eerst je wil om voorstellingen te krijgen naar beneden, terug naar het wilsgebied, terwijl

je je wil om waar te nemen in stand houdt. Dan richt je je aandacht op dat wat je wilt waarnemen, bijvoorbeeld een appel. Vervolgens verschijnt een serie beeldindrukken in je voorstellingsruimte, hier dus", gebaart hij. Met zijn handen strijkt hij als het ware over de grenzen van een ovale ruimte, die als een groot liggend ei vlak voor zijn voorhoofd ligt. "Hoe meer je oefent, hoe beter je deze krachten kunt waarnemen. Je leert ook om de vier verschillende ethersoorten te onderscheiden: de warmte-ether, lichtether, chemische ether en levensether. Het zijn in-

dividuele waarnemingen, maar door samen te oefenen en ervaringen uit te wisselen, ontdek je dat er - naast individuele indrukken - overeenstemmende beelden zijn die een bepaalde kwaliteit uitdrukken."

Net als bij wijnproevers, die elkaar begrijpen als ze het hebben over een 'nazingende af-dronk' of een 'houtachtige smaak'?

"Ja, dat is net zoets. En laatst heb ik Paul Doesburg ontmoet die kwaliteitsonderzoek doet op basis van kristallisatiebeelden. (Sap of extract van een (voedings)product wordt gemengd met koperchloride. Door dit mengsel te laten verdampen kristalliseert de koperchloride, red.) Door heel veel kristalbeelden te bekijken, zoekt hij samen met collega-onderzoekers naar herkenbare tendensen en een taal om die te beschrijven. Dat doen wij ook."

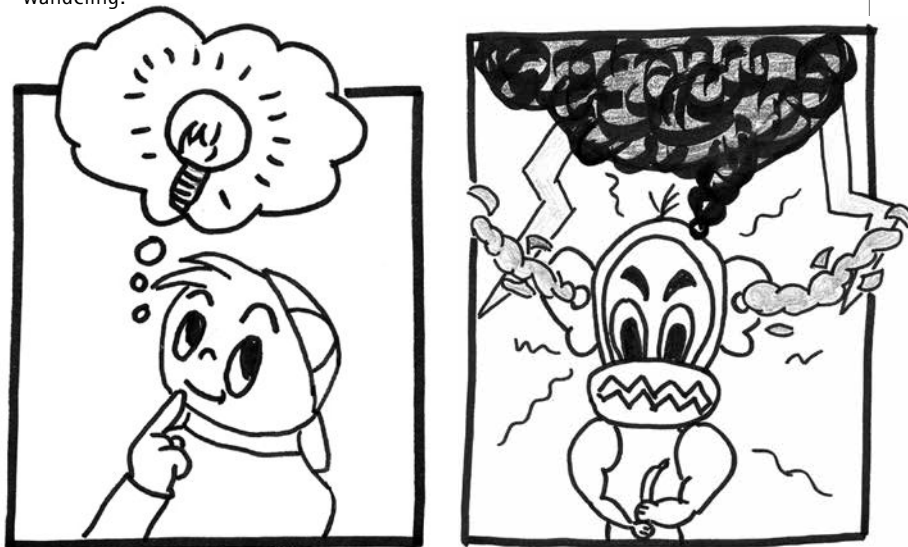
"Als mensen vragen hoe zulke gezamenlijke indrukken bij de waarnemingen van etherische krachten eruit zien, geef ik vaak een kleine oefening. Ik vraag ze om een gevoel van vreugde in zich op te roepen. Vervolgens vraag ik waar dat gevoel in hun lichaam werkt (beweegt) en wat ze dan waarnemen. Dat herhaal ik met een gevoel van verdriet. Veel mensen herkennen bij vreugde een beschrijving van een zonnig licht, dat vanuit hun borst naar buiten straalt en oprichtend werkt. Verdriet geeft juist een beweging naar beneden en het wordt donkerder. Wanneer je deze beelden van bewegelijke kleuren en vormen beleeft, neem je vorm- en levenskrachten waar: het zijn etherische waarnemingen die je in je etherlichaam waarneemt. De stemmingen die je erbij voelt - vreugde-

Etherisch en astraal, wat is dat?

Rudolf Steiner onderscheidt vier natuurrijken: dode materie (mineralen), levende wezens (planten), voelende wezens (dieren) en denkende wezens (mensen). De krachten die planten laten groeien en die uit dode mineralen zeer diverse vormen laten ontstaan, zijn levenskrachten en vormkrachten, ofwel etherische krachten.

In het dierenrijk verschijnt naast de materie en het leven iets nieuws: waarneming en bewustzijn. Deze kwaliteiten zijn verbonden met de astrale wereld, de wereld van de ziel. Dieren hebben zowel een etherisch lichaam (waar levenskrachten werkzaam zijn) als een astraal lichaam (waar gevoelens leven). Mensen hebben iets dat dieren niet hebben: zelfbewustzijn en een geweten. In een mens heeft een individuele, eigen geest.

Hoe onderscheid je etherische van astrale waarnemingen? Een bijvoorbeeld: het gevoel dat je bij woede ervaart is een astrale waarneming. Ook de ervaring dat je die woede als een stemming in de kamer voelt hangen is astraal. De kleuren en stromingen die je hierbij ervaart (donkere wolk, stoom uit de oren) zijn etherische waarnemingen. Niet iedereen is zich ervan bewust, maar in het taalgebruik zijn ze gemeengoed, zoals in 'je straalt helemaal', 'een donkere gedachte', 'ze zit in een roze wolk' of 'ik ben helemaal opgeladen na de boswandeling'.

'Er gaat je een licht op' of 'een gedachte als een onweerswolk' zijn etherische waarnemingen. In strips en (kinder)tekeningen worden ze vaak verbeeld. Het gevoel dat je erbij ervaart (woede) is een astrale waarneming. (Tekeningen: Jesse en Finn)

vol of droevig - neem je waar in je ziel. Dit zijn astrale waarnemingen."

Wat kunnen boeren en tuinders hiermee?

"Een boer of tuinder die vorm- en levenskrachten leert waarnemen, heeft een extra zintuig om te beoordelen welke maatregelen hij of zij zal nemen. Zo hebben ze bij Boomgaard Ter Linde op allerlei manieren gekeken hoe fruitbomen reageren op verschillende plantafstanden. In Duitsland heeft een groep van boeren, artsen en onderzoekers gekeken naar de invloed van teeltmaatregelen op onder andere de etherische kwaliteit van wortelen. In de zaadveredeling is ook veel ervaring opgedaan (onder andere bij Kultuursaai): het is soms nog na drie generaties waar te nemen welk effect een maatregel heeft op de levenskrachten."

"Sommige boeren hebben een weerstand tegen het gebruik van preparaten. Het kan voor hen verrijkend zijn wanneer ze leren hoe ze de werking ervan kunnen waarnemen. Als ik bijvoorbeeld zie wat er bij het sproeien van het koemestpreparaat in en boven de bodem gebeurt, dan vind ik dat prachtig. Wat je waarneemt is iedere keer anders, maar de gemeenschappelijke noemer is een lichtlaag boven het veld, vaak met wit en roze licht en een gevoel van liefde."

"In de oefengroepen die ik begeleid (in Breda, Den Haag, Driebergen en Schoorl) trainen we de waarneming op allerlei manieren. Zo hadden we bij een bijeenkomst kluiten aarde van verschillende bedrijven meegenomen. De aarde van een akker die met preparaten was behandeld, liet een roze kleur zien met een helende kwaliteit, in die

'Mijn indruk was dat de bodem heel blij was met het gezamenlijke zaaifestijn'

zin dat iets geestelijks zich met de aarde verbonden had. Een andere kluit kwam van een akker die door een grote groep mensen met de hand was ingezaaid in het kader van 'Toekomst Zaaïen'. Wat die kluit liet zien was echt heel bijzonder, heel anders dan die andere. Ik zag een krachtig oranje licht en ervoer een sterke genezende kracht en een vreugdevol gevoel. Deze waarnemingen hebben een astraal, zelfs geestelijk karakter, dat dan in het etherische oplicht. Mijn indruk was dat de bodem heel blij was met het gezamenlijke zaaifestijn."

Wisten jullie welke kluit waar vandaan kwam of was het blind onderzoek?

"We wisten wat de herkomst was. Als je het blind doet, om bewijzen te verzamelen, dan werkt het vaak niet. We hebben gemerkt dat de geestelijke wereld niet bewezen wil worden. Als die bewijzen er wel zouden zijn, zou iedereen dat voor kennisgeving aannemen en overgaan tot de orde van de dag. Geestelijke waarnemingen kun je alleen vanuit eigen ervaring onderzoeken. Je kunt ze alleen in vrijheid zelf ontdekken: of het waar is moet je vanuit je eigen waarneming leren beoordelen."

Is het ook interessant voor consumenten?

"Natuurlijk. Ik gebruik het zelf ook als ik in de winkel sta en moet kiezen uit vier soorten appels. Je kunt hiermee je voeding afstemmen op wat je lichaam nodig heeft. Het kan zijn dat ik de ene keer kies voor de appel waarin ik een omhullende kwaliteit waarneem. Op een ander moment heb ik juist de meest krachtige appel nodig."

De ontmoeting met Dorian Schmidt was voor Frans een heel belangrijk moment in zijn leven. Hij ziet het als een levensopgave om 'vrijheid' te ontwikkelen en uit te dragen. "En dan bedoel ik vrijheid zoals Rudolf Steiner bedoelt in *Filosofie van de Vrijheid*: de vrijheid in het denken die je ontwikkelt door je eigen denken waar te nemen. Bijvoorbeeld: je denkt aan een boom, en ondertussen observeer je hoe en waar die gedachte aan die boom bij jou ontstaat. In de oefengroepen oefenen we dit, omdat je zo de zintuigen kunt ontwikkelen, waarmee je de etherkrachten kunt waarnemen. Zelf heb ik ervaren hoe mooi dit is. Ik kan nu vanuit mijn eigen waarnemingen volgen wat Steiner beschrijft. Ik begin hem eindelijk een beetje te begrijpen."

Samen oefenen

Wie mee wil doen met het oefenen van etherische waarnemingen, kan contact opnemen met Frans Romeijn. Het is mogelijk om aan te sluiten bij bestaande oefengroepen in Breda, Den Haag, Schoorl en Driebergen. Bij voldoende belangstelling in een bepaalde regio kunnen nieuwe oefengroepen van start gaan. Op 15 maart organiseert Frans een dag in Den Haag waar gelegenheid is om kennis te maken met vormkrachten waarnemen. Op 26 april, 23 augustus en 20 september kun je meedoen met roeren en uitbrengen van preparaten en de werking ervan waarnemen. Dorian Schmidt geeft van 26-29 maart een seminar dat gericht is op het thema techniek en het waarnemen van de etherkrachten. Dorian Schmidt is in Duitsland gestart met de *Novalisschule*, waarin deelnemers naast het oefenen van vormkrachtenwaarneming werken aan geestelijke scholing. Nadat ook in Engeland en Frankrijk dergelijke initiatieven zijn genomen, heeft afgelopen december de eerste bijeenkomst van de Nederlandse Novalisschool plaats gevonden.

Interesse om mee te oefenen? Neem contact op met Frans, fromeijn@planet.nl of 06.487.28.505, of kijk op www.stichtingspeelruimte.nl.

'Mijn gedachten hebben

In hoeverre vormt de serie lezingen die Rudolf Steiner in 1924 hield, de Landbouwcursus, een inspiratiebron voor boeren, tuinders of onderzoekers anno 2014? Deel 6: Cor van Marle (46) en Asse Aukes (62) van Gerbranda State. *Tekst en foto: Gineke de Graaf*

Gerbranda State is een gemengd BD-bedrijf in Friesland. Het is een vennootschap van Asse en Veronica Aukes, Sander en Marjolein Koster en Cor van Marle. Cor is monnik en veehouder geweest in het Trappistenklooster te Zundert. Nu is hij toekomstig opvolger in de akkerbouw op Gerbranda State, dat is opgericht door Asse. Bij de houtkachel ontstaat een levendig gesprek over de Landbouwcursus.

Cor

"Ik ben op zoek naar een spirituele vorm van landbouw. Vorige winter heb ik op Gerbranda State mijn collega's uitgenodigd om samen de Landbouwcursus te gaan lezen. Elke dinsdagavond gingen we ervoor zitten. Net zoals de Bijbel is de Landbouwcursus een boek dat zich heel goed leent om samen

te lezen. Als je zo'n boek alleen leest, krijg je gauw een eenzijdige interpretatie. In een groep stuur je elkaar bij. We lazen dan een stuk tekst en tussendoor stopten we af en toe om vragen erover te bespreken. Ik begreep nog niet eens de helft, maar dat geeft niet: zo'n boek, daar kan je een leven lang in blijven lezen en elke keer ietsje dichter bij de inhoud komen. De tekst riep zowel belevingen als vragen bij me op en ook bij de anderen. Die wisselden we uit en daarbij kwam er echt een groepsproces op gang. We gingen elkaar bevragen en waarnemingen en levenservaringen delen. Bijvoorbeeld de uitwisseling over: wat inspireert je in het werk en op welke momenten? Ik hoorde van mijn collega wat het dagelijkse ritueel van het geiten melken in de melkstal voor hem betekent: hoe hij kijkt naar zijn dieren en wat hij erbij beleeft. Heel inspirerend dat we elkaar op een andere manier leerden kennen."

"Zelf ging ik anders naar planten kijken: de invloeden op planten komen van veel dieper en hoger dan we ons meestal realiseren. Daar sta ik nog aan het begin van begrijpen. Wat doen de verschillende gronden met gewassen? Klopt het wat ik gezien heb, hebben we dezelfde waarnemingen of juist verschillende? Voor het werken met de preparaten wil ik mij openstellen: kijken wat het mij doet en wat ik als effect zie."

"In de zomer is het hectisch op het bedrijf. Ik ben nog bezig met inwerken; hoe werken de machines. Ik hoop op den duur wat meer routine te krijgen en dan ook ruimte voor de diepere lagen. Contact maken met de grond en de gewassen, dat zoek ik. Spirituele landbouw betekent voor mij dat je je verbindt met de gewassen en de dieren en daardoor intuïtief gaat aanvoelen wat goed is. Verbondenheid en bondgenootschap met de aarde, planten, dieren, de elementen. Zij zijn onze broeders en zusters! In die verbondenheid hoop ik te groeien."

Asse

"Mijn relatie met de Landbouwcursus is al oud. Ik ben namelijk opgegroeid in een 'antroposofisch nest'. Ik had dan ook de drang me vrij te maken van de antroposofie, verder te kijken. Aan de andere kant heeft Steiner mij nooit losgelaten. Maar niet alleen hij; Willy Schilthuis en Dick van Romunde bijvoorbeeld, inspireerden me ook. De laatste kon fantastisch vertellen over het kiezelpreparaat. Daaraan ervoer ik: het hoeft niet te blijven bij de regels die Steiner heeft gegeven, het gaat er juist om zelf in een ontwikkelingsproces te stappen. Het receptmatige, dat staat me tegen, daar kan ik niet zoveel mee. Ik kies bijvoorbeeld liever voor handmatig roeren en dan wat minder verspreiden per hectare, dan mechanisch roeren en me

invloed'

aan de 'recepthoeveelheden' houden."

"Ik heb mij wel eens alleen voelen staan wat betreft het BD-aspect op ons bedrijf. Er was bij de anderen wel sympathie voor, maar de werkdruk was zo groot, dat ze er niet aan toe kwamen. Cor slaagde er met zijn onbevangenheid in om de club bij elkaar te krijgen voor het lezen van de Landbouwcursus. Dat deed mij goed en de inbreng van iedereen verraste me. Wat mij ook inspireerde: ik merkte dat het begrip 'bedrijfsindividualiteit' bij mij is gaan leven. Vroeger kon ik daar niet zoveel mee, maar nu heb ik het zelf ervaren: op Gerbranda State voel ik de samenhang, het geheel."

"Maar mijn zoektocht is veel ruimer dan de Landbouwcursus. Ik lees nu een boekje van Steiner over de stappen naar inzicht in de geestelijke wereld. Ik denk dan wel: wat sta ik nog maar aan het begin. Maar toch heb ik het gevoel dat ik in de praktijk dichter bij de spiritualiteit kom. Naarmate ik ouder word, worden de verwondering en diepe vreugde in mij groter over het gevoel dat God in alles aanwezig is. Dat leidt tot respectvol en dankbaar omgaan met de wereld om mij heen. Ik geloof en besef steeds meer dat de gezondheid van planten, dieren en mensen om mij heen in hoge mate afhankelijk is van de instelling waarmee ik werk. Dat is voor mij een wezenlijk BD-aspect. Als er bij mij bijvoorbeeld iets dwars zit naar Cor, dat

Cor van Marle (links) en Asse Aukes van Gerbranda State

voelt hij toch? Bij planten, dieren en bodem is dat net zo, mijn gedachten hebben invloed! Ik heb een relatie met mijn gewas net zoals ik een relatie heb met mijn collega's." "Ik geef een voorbeeld uit de tijd dat we nog bloemkool teelden. Bij het oogsten van bloemkool vouwden we de dekbladeren open om te kijken of een bloemkool geschikt was om te snijden. Als daar dan bloemkolen bij zaten die aangetast of lelijk waren en niet geschikt voor de verkoop, dan sneden we die bloemkool af en lieten hem liggen

om te voorkomen dat we er bij de volgende oogstronde wéér in moesten kijken. Nu werkten er eens mensen bij ons die dan een trap gaven tegen de afgekeurde bloemkoolplanten om ze 'om' te krijgen. Daar kon ik dus niet tegen! Daar zei ik iets van en dan waren ze verbaasd: 'Wat maakt dat nou uit, we snijden ze toch ook af?' Dan probeerde ik uit te leggen dat er wel degelijk een verschil is en dat dit te maken heeft met je houding. Met respect."

Hebben zeeboerderijen de toekomst?

Zeewier staat in de belangstelling vanwege de vele voedingsstoffen die het bevat. Er zijn voorspellingen dat er steeds minder boerderijen op land nodig zullen zijn, omdat we gezond en efficiënt van zeegroenten kunnen leven. Wat is zeewier? En hoe kun je vanuit een antroposofisch gezichtspunt kijken naar deze zeeplanten? *Door natuurvoedingskundige Ilse Beurskens – van den Bosch*

^ *Jan Kruijse verzamelt verschillende soorten wieren in de Oosterschelde. Hier laat hij dulse zien.*

Bij een Steinbeisser-diner (zie DP2013-5) kreeg ik een gerecht met rood hoorn-tjeswier: het lijkt een beetje op zeekraal, maar dan rood. Het heeft een heerlijk zilte smaak en is lekker knapperig. Ik

hoorde dat het in de Oosterschelde was geoogst en dat daar ook dulse (een rode alg) en zeesla groeiden. Dat maakte mij nieuwsgierig. Ik belde de Zeeuwse leverancier van het wier, Jan Kruijse, en

vroeg of ik een keer met hem mee mocht om zeewier te oogsten. Langs de Nederlandse zandstranden is weinig zeewier, want wieren hebben een rotsachtige kust nodig om zich te hechten, zoals in Scandinavië, Groot-Brittannië en Frankrijk. Maar in de Oosterschelde groeit het wel.

Op een dag in september hadden we bij laagtij afgesproken in de haven bij Yerseke. Allebei in hoge kaplaarzen schudden we elkaar de hand. Jan heeft al een pick-up vol knotswier verzameld, die hij verkoopt als decoratiemateriaal aan de oester- en mosselhandelaren. We lopen de stijle dijk af en vinden zeesla, dulse, lers mos en veel rood hoorntjeswier. Rood hoorntjeswier verschijnt in grote dun vertakte bossen. Jan: "Sinds een jaar of zes, zeven hebben we rood hoorntjeswier in de Oosterschelde. Wanneer het kouder wordt, zo in november, verdwijnt het. Samen met de zeesla. Dan komt er wakame."

Jan is dertig jaar visser geweest. Dertig jaar de hele week van huis. "Mijn oom was knotswierhandelaar. Toen hij stopte, heb ik het werk van hem overgenomen. Ik ben al mijn hele leven verbonden met de zee. Hier, in Yerseke, ben ik opgegroeid. Als kind waren mijn laarzen altijd te kort. Ik kwam vaak drijfmat thuis. Sinds ik dit werk doe, ben ik me gaan interesseren voor de eetbare wieren. Je kunt alle wieren eten, maar ze zijn niet allemaal even lekker. Restaurants zijn erg geïnteresseerd in rood hoorntjeswier. Lekker sappig, zilt en stevig."

Jan heeft de kwaliteit van het water en de wieren in de Oosterschelde laten controleren. Het kwam allemaal goed uit de test.

"Kijk." Jan wijst mij op een korstmossachtig wiertje dat vast zit op een groter wier. "De oude mannen uit het dorp vertelden aan ons kinderen over de weerboom. Wanneer het wier belletjes laat zien, gaat het regenen. Wanneer het rechtop gaat staan, gaat het waaien. Eerst kon ik dat niet geloven, maar het is echt waar."

Voedingswaarden

Welke plek verdient zeewier in ons dagelijks menu? Na mijn bezoek aan Zeeland ga ik op zoek naar achtergrondinformatie. Zeewieren zijn macro-algen. Het zijn simpele planten die geen wortels hebben, niet

bloeien en geen vruchten dragen. Dat waar algen uit bestaan, wordt loof genoemd en lijkt het meest op wat bij landplanten het bladgedeelte is. In dat loof gebeurt alles: voedselopname uit de zee, fotosynthese en de voortplanting. Zeewier plant zich voort door kleine mannelijke en vrouwelijke sporen in de zee los te laten. Zeewier heeft geen wortelstelsel om voeding op te nemen. De mineralen die de wieren opnemen uit het zeewater, komen direct in de cellen van het loof. Sommige hebben wel een aanhechtingsorgaan, waarmee ze zich kunnen

hechten aan rotsen, koraal of ander zeewier. Dit kan er uitzien als een schijf of als een klauw of vertakt als een wortel. Zeewieren zijn sterk en flexibel en kunnen zo de sterke stroming en golfslag in de zee verdragen. Ook enorme hitte, koude en droogte kunnen ze hebben.

Van oudsher eten kustvolkeren over de hele wereld zeewier. Dat is niet voor niets want zeewier zit boordevol waardevolle voedingsstoffen van goede kwaliteit zoals mineralen, sporenelementen, vitamines, chlorofyl, suikers, eiwitten en een klein gehalte aan vet dat voor een groot deel uit omega-3 vetzuren bestaat. Daarnaast is zeewier

Zeewier zit vol levenskracht en mineralen, maar draagt niet bij aan de verbinding tussen hemel en aarde

enorm levenskrachtig, wat kan bijdragen aan onze eigen vitaliteit. Dat kun je je wel voorstellen, omdat zeewier voornamelijk bestaat uit 'blad'. Dit gedeelte van een plant is het meest verbonden met het element water waar de levenskracht het meest tot uitdrukking komt. Door deze kwaliteiten kan zeewier ondersteunend werken bij veel levensprocessen, zoals het ontgiften, de darmwerking en bij het immuunsysteem. Zo kan zeewier helpen bij genezingsprocessen en om gezond te blijven. Daarom zijn zeewiersupplementen momenteel populair.

Supplementen zoals spirulina en chlorella bestaan alleen uit gedroogd en gemalen zeewier. Hierbij wordt het hele wier gemalen. Er worden geen stoffen aan onttrokken waardoor het supplement volwaardig is.

Vanwege deze positieve voedingswaarden en de praktische en efficiënte teeltmogelijkheden op zee zijn er wetenschappers bezig met het ontwikkelen van zeewierboerderijen. Zij onderzoeken de bijdrage van zeewier aan de voedselzekerheid. Volgens sommigen heeft zeewier de potentie om dé eiwitbron van de toekomst te worden. In 2011 is de eerste zeeboerderij van Europa geopend bij Serooskerke in de Oosterschelde. Het is een testboerderij waar inheemse soorten zeewier als zeesla en suikerwier worden geteeld. Er wordt onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om op grote schaal zeewier te gaan telen. In 2013 is een tweede zeeboerderij gestart in de Oosterschelde bij Kamperland: Zeewaar. Rebecca Wiering en Jennifer Breaton telen hier op duurzame wijze zeesla. Ze verkopen het ingevroren of gedroogd, nu nog op beperkte schaal.

Eenzijdigheid

In het algemeen kun je zeggen dat zeewieren minder gedifferentieerd zijn dan planten op het land die in tal van verschillende vormen, kleuren en geuren groeien en bloeien. Daarnaast hebben wieren door het ontbreken van een wortelstelsel geen of nauwelijks contact met de aarde. In zijn verschijningsvorm is zeewier een eenzijdige plant: pure bladkwaliteit waaraan je een enorme

< Rood hoorntjeswier, zelf geoogst

levenskracht kunt aflezen. Wat betekent dit voor de waarde van wier als voedingsmiddel voor ons? Wanneer je de mens ziet als een wezen tussen hemel en aarde, dat een rol van betekenis kan vervullen om deze twee polariteiten bij elkaar te brengen, is het maar de vraag of zeewier aan dit proces kan bijdragen. Granen en de leden van de rozefamilie (zoals appels en peren) hebben beide een sterke verbinding met zowel de aarde als de kosmos. Juist deze gewassen worden sinds het ontstaan van de landbouw als belangrijke voeding voor de mens gezien. Voeding die de mens kan stimuleren in zijn autonomie en zelfbewustzijn.

Een ontwikkeling waarin we minder gewassen van het land gaan eten en waarin ons dagelijks menu voornamelijk uit zeegroenten bestaat, lijkt mij in deze betekenis niet waardevol. Misschien gaan we dan zelfs wel een stap terug. Terug in de evolutie, naar de tijd dat er alleen nog leven in zee was. Terug naar het zoute vruchtwater, twee elementen die ons herinneren aan een vorige aarde-fase waarin het leven zich in een waterachtige vloeistof bevond en er nog geen lucht, nog geen zuurstof was. Toch moet ik ook denken aan de uitspraak van Rudolf Steiner waarin hij zegt dat wij als mensen ons in de loop der tijd met minder vlees en met meer plantaardig voedsel zullen voeden. En wanneer hij nog verder in de toekomst keek, voorspelde hij dat wij in staat zullen zijn om mineraal voedsel te verteren. Ik sprak met Johannes Kingma, diëtist werkend vanuit de antroposofie, en vroeg hem welke betekenis het mineralenrijke zeewier voor ons kan hebben in de toekomst: "Ik zie zeewier ook als een eenzijdige plant

Zelf zeewier drogen

Vers zeewier is niet lang houdbaar, enkele dagen maar. Wanneer je zelf zeewier hebt geoogst kun je het bewaren in flink wat zout of drogen in een oven. Het beste gaat dat in een droogoven omdat je deze op een hele lage temperatuur kunt instellen. Kies dan voor 30°C of 40°C. Het duurt minimaal 12 uur. Ook in een gewone hete luchtoven kun je zeewier laten drogen. Kies de laagst mogelijke temperatuur. Dat is meestal 50°C. Op deze laatste manier droogde ik 200 gram rood hoortjeswier in zeven uur en hield 15 gram over. De meeste wieren behouden gedroogd 10% van hun gewicht. Rood hoortjeswier bevat dus duidelijk meer vocht. De lage temperaturen zijn belangrijk voor het behoud van de levenskracht en de kwaliteiten van de omega-3 vetzuren.

met weinig differentiatie die niet recht op kan staan tussen hemel en aarde. Het heeft een enorme vitaliteit die wellicht iets kan betekenen voor onze vruchtbaarheid die momenteel erg afneemt. Je zou de eenzijdigheid van zeewier kunnen opheffen door de bereidingswijze in de keuken. Rudolf Steiner had het over de keuken als een steeds belangrijker wordende plek die een functie als altaar en laboratorium combineert. Maar ik heb zelf geen ideeën. Ik word niet geïnspireerd door zeewier. Het spreekt me niet aan."

Zeewier op tafel

Zeewier zie ik alleen als aanvulling op ons dagelijks menu, meer als een natuurlijk zout of als kruid dan als groente. Gedroogd en gemalen kun je het als smaakmaker toevoegen aan allerlei gerechten. Vers zeewier vind ik lekker door salades en kruidenboter. Je kunt er ook heerlijke pesto's en tapenades van maken. In de natuurvoedingswinkels kun je vers wier kopen en ook heerlijke spreads op basis van vers zeewier dat gefermenteerd is. Op deze manier blijven alle voedingsstof-

Bronvermelding en voor meer informatie:
www.zeewierwijzer.nl
nl.wikipedia.org
www.zeewaar.nl
www.alguesatlantica.com
 'Het unieke zeewier kookboek' van Laure Kié

Voor het bestellen van zeewier:
 Zeelandse zeewierhandel
kruijse@hetnet.nl
 06-13441710

Kookworkshop

Zaterdag 12 april
 geeft Ilse Beurskens – van den Bosch
 een kookworkshop in Heerhugowaard met als thema zeewier.

Voor meer informatie en opgave:
 072-5644752 of
contact@voedsaam.nl

fen en levenskracht goed behouden.

De zeewiersoorten nori en zeesla lenen zich goed om pakketjes te maken, net als bij sushi. Een helder of donkergroen jasje om bijvoorbeeld gekookte groenten staat mooi op tafel. Deze met zorg gevouwen of gerolde gerechten zorgen voor een warme omhulling, waarmee je iets kunt toevoegen aan de eenzijdige kwaliteit van zeewier. Zo lijkt het gerecht op een klein kadootje.

Zorglandbouw

Medewerkers en cliënten van De Vijfsprong en de eraan verbonden zorgstichting Urtica roeren samen BD-preparaten. Het is een activiteit die verbindend werkt voor de gemeenschap als geheel.

Van de BD-bedrijven houdt maar liefst 30 procent zich bezig met zorg. De ene boerderij is in de eerste plaats een productiebedrijf, de andere meer een zorginstituut, bij weer een ander ligt het in het midden. Hoe organiseer je de ideale balans tussen landbouw en zorg in tijden van bezuinigingen?

Tekst: Ellen Winkel

of landbouwzorg?

In de afgelopen jaren is het aantal biologisch(-dynamisch)e zorgboerderijen dat onderdeel is van een grotere (antroposofische) zorginstelling gegroeid. De Lievegoed Zorggroep is eigenaar van Nieuw Rijsenburg en De Hondspol in Driebergen, De Nieuwe Born in Wageningen, De Beukenhof in Breda en sinds kort Hoeve Kraaiveld in Woudrichem. De Dijkhof in Driebergen is onderdeel van Zonnehuizen. Macandra in Ede is van 's Heerenloo. DeSeizoenen heeft onder andere Bronlaak in Oploo in beheer en werkt samen met De Gennephoeve in Eindhoven. Daarnaast zijn er nog vele zelfstandige zorgboerderijen met verschillende organisatievormen, zoals Noorderhoeve in Schoorl (de boeren vormen een maatschap), Thedingsweert in Kerk-Avezaath (de boeren zijn in loondienst) en Zonnehoeve in Zeevolde (boeren en zorgondernemers vormen een Commanditaire Vennootschap en zijn lid van de coöperatie die het onroerend goed beheert). Op veel plekken is het een zoektocht om een goede balans te vinden tussen zorg en landbouw, zeker nu er bezuinigd wordt op de zorg. Daarbij vallen soms pijnlijke beslissingen voor boeren die al lang aan een zorgboerderij zijn verbonden.

De Vijfsprong

Boerderij De Vijfsprong en zorgstichting Urtica vormen samen een eenheid. Lange tijd waren de boeren zelfstandig ondernemer

binnen een Commanditaire Vennootschap (CV). In 2012 kwamen ze in dienst van Stichting De Vijfsprong, maar vanaf 2015 worden de boeren weer ondernemers. Ed Taylor, directeur van Stichting Urtica, vertelt waarom: "In de CV liepen de verliezen op en er waren grote investeringen nodig. Er moest iets veranderen. Daarom heeft Urtica twee jaar geleden de productiemiddelen, zoals de stal en de kaasmakerij, overgenomen. De CV werd opgeheven en de boeren kwamen in loondienst van de nieuwe boerderijstichting De Vijfsprong. Het gevolg daarvan was echter dat ze minder gingen ondernemen. Dat wilde ik niet. Voor het karakter van de boerderij én van de zorg is het essentieel dat het een onderneming blijft. Een boer en een zuivelaar wilden niet terug naar het ondernemerschap in de vorm zoals wij die voor ons zagen. Daarom zijn ze eruit gestapt. We hebben nu nieuwe, jonge boeren in dienst genomen voor één jaar. Dat geeft de tijd ondernemingsplannen uit te werken, want vanaf 2015 moeten ze hun eigen broek ophouden. Ik koop dan nog wel hun arbeid in - of misschien komen we tot een andere vorm. Urtica zal het met minder geld moeten doen, omdat de dagbestedingvergoedingen vanaf 2015 van de AWBZ naar de WMO verhuizen. Wij weten nog niet hoeveel geld we dan krijgen."

"Voor de toekomst moet de verwevenheid van zorg en onderneming behouden blijven.

En het moet een BD-boerderij blijven. Het is heel leuk om daar samen met jonge, dynamische boeren aan te werken: zij gaan er met veel frisse energie tegenaan."

De Gennep Hoeve

Age Opdam en Mirjam Matze van De Gennep Hoeve (gemengd biologisch bedrijf met kaasmakerij) werken samen met zorginstelling DeSeizoenen BV, maar zijn er geen onderdeel van. Hoe werkt het hier? Mirjam Matze legt uit: "DeSeizoenen koopt bij ons werkplekken in. Hun cliënten wonen op Landgoed Gennep naast ons bedrijf. Het merendeel van hen werkt bij ons en neemt eigen werkbegeleiders mee. Ze maken gebruik van ons gereedschap en onze kantine. Zelf bieden we ook een aantal uur begeleiding vanuit de boerderij. We sturen iedere maand een factuur waarop we verschillende posten in rekening brengen: de dagdeelprijs, de kosten van de lunch en de uren die wij aan begeleiding hebben geboden. Wij vinden dit een prettige constructie, want ons bedrijf blijft geheel onafhankelijk. We kunnen onze eigen beslissingen nemen. Ook hoeven we niet mee te draaien in de overlegstructuren die zorginstellingen met zich meebrengen."

Lievegoed

De Lievegoed Zorggroep heeft haar vijf boerderijen (zie hierboven) een jaar geleden ondergebracht in een BV om zorgelden en

bedrijven te scheiden. John Vork is directeur van deze Lievegoed Bedrijven BV, waarvan Lievegoed stichting de enige aandeelhouder is. Hij legt uit dat elke boerderij een bedrijfsleider heeft (in dienst van de BV) en een locatiemanager zorg (in dienst van de stichting), die voor afstemming van landbouw- en zorgactiviteiten zorgen. "Om de boerderijen levensvatbaar te houden, stemmen we de teeltplannen op elkaar af zodat we groentes uit kunnen wisselen. Dan kunnen we op grotere schaal gewassen telen. In Breda hebben ze al 250 groenteabonnees en dat gaan we in Wageningen en Driebergen ook doen. Logistiek levert dat voordelen op. Maar ook voor de deelnemers (cliënten) heeft deze bedrijfsmatige aanpak bijzondere

boerderij."

Volgens betrokkenen rond De Beukenhof vormde de reorganisatie een bijzonder pijnlijk proces. Daarbij ontstond zoveel onvrede, dat een boer en een tuinder die al ruim 15 jaar aan de boerderij verbonden waren, zich genoodzaakt zagen te vertrekken.

Integrale zorg en landbouw

Derk Klein Bramel is beleidsadviseur innovatie en ontwikkeling bij Lievegoed Groep. Zonder in te zoomen op actuele ontwikkelingen in deze zorginstelling, schetst hij zijn bredere visie. "Zowel in de landbouwsector als in de zorg heeft schaalvergroting plaatsgevonden; een ontwikkeling waarbij 'het geheel' uit elkaar getrokken werd. Landbouw

geren.

Op zorgboerderijen blijkt hoe goed deze gebieden bij elkaar passen, hoewel er ook spanningen ontstaan. Het landbouwbedrijf is kapitaalintensief en de opbrengsten zijn onzeker. De gemiddelde boer is gewend aan een relatief laag inkomen en accepteert een laag rendement op eigen vermogen. Binnen gezinsbedrijven met veelal opvolging in de erfelijke lijn kan dat ook. Zorginstellingen lopen echter tegen lastige kapitaalvraagstukken op en hebben medewerkers in dienst die duurder en minder flexibel zijn dan de boeren op een gezinsbedrijf.

"De boerderijen hebben daarom creatieve, agrarisch geschoolde bedrijfsleiders nodig, die de vrijheid én de verantwoordelijkheid

'De agrarische bedrijfsvoering heeft een eigen huid nodig'

waarde. Ze doen ertoe. Hun werk levert iets op. Ze worden aangesproken op hun competenties."

Volgens John is het melken van tien koeien ook moeilijk rendabel te maken. Daarom zijn de melkkoeien van De Beukenhof vorig jaar naar De Hondspol verhuisd. Daar melken ze nu 55 koeien. "Melk en mest gaan weer terug naar De Beukenhof", legt John uit. "Ze blijven daar wel kaasmaken. En er loopt nog steeds jongvee en vleesvee." Op de vraag hoe bij dit besluit het specifieke BD-karakter van de boerderij is meegewogen, antwoordt John: "Dat is voor ons zeker belangrijk, maar op een gegeven moment moet je kiezen tussen een levensvatbare boerderij of geen

moest vooral zo efficiënt mogelijk voedsel produceren en de rol die landbouw speelt voor natuur, landschap en menselijke beleving werd genegeerd. De zorg moest vooral zo efficiënt mogelijk zorgproducten (behandelingen) produceren, waarbij de bijdrage aan preventie, welzijn en zingeving in de verdrukking kwam."

"Maar de tijd van uit elkaar halen is voorbij", signaleert Derk. "Er komt nu weer meer oog voor samenhang." Zorgboerderijen lopen hierin al jaren voorop. In de antroposofie heeft samenhang altijd centraal gestaan, dus konden antroposofische zorg en biodynamische landbouw als voortrekkers van integrale zorg en integrale landbouw fun-

hebben om genoeg rendement te genereren. Die kansen liggen er volop, wanneer de boerderijen hun regionale functie op het gebied van zorg, landbouw, voeding, natuur en recreatie versterken." Klanten van de boerderijwinkel zullen de boerderij ook bij een zorgvraag weten te vinden. En wie via de zorg binnenkomt, ontdekt de groenteabonnementen. Hierbij past dat iedere boerderij binnen een grotere zorginstelling een mate van zelfstandigheid heeft, die je op verschillende manieren kunt organiseren, meent Derk. "Dan kan ook de bedrijfsindividualiteit van het BD-bedrijf goed tot zijn recht komen. De agrarische bedrijfsvoering heeft een eigen huid nodig."

Dynamisch Perspectief

Roekhesreking

Biologisch- dynamische landbouw als helende impuls

*Uitgeverij Pentagon,
Amsterdam 2013, 51 pp, € 12*

Wim Goris, redacteur DP

Joop van Dam, arts en één van onze eminente antroposofen, heeft al eerder geschreven over de genezende aspecten van de door de antroposofie geïnspireerde werkgebieden pedagogie, gezondheidszorg en de kunst. Dit boekje bestaat uit twee essays over aspecten van de landbouw cursus, nl. preparaten en bedrijfsindividualiteit.

In het eerste essay "Polariteit als sleutel voor het begrip van preparaten" is polariteit zijn vertrekpunt en ook het eindpunt. Van Dam voert aan dat je bij het waarnemen twee voorwerpen kunt vergelijken, maar nog duidelijker wordt het als je twee polariteiten tegen het

licht houdt. In het verlengde van de landbouw cursus noemt hij de polariteit van kiezel en kalk en de rijping van mest (in de winter) en kiezel (in de zomer) in een koehoorn. Van Dam gaat een stapje verder en wijst op de polariteit van een gewei (uitgroei van het voorhoofdbeen, waarneming naar buiten) tegenover een hoorn (verdickning van de huid, waarneming naar binnen). Een koehoorn sluit af en dient vervolgens als omhulling voor een minerale substantie (kiezelpreparaat) of een dierlijke substantie (mestpreparaat). Het is een vorm van concentratie. Vervolgens beschrijft Van Dam vier compost-mestpreparaten met hun dierlijke omhulling als

polariteiten, twee aan twee, met de brandnetel in het midden en valeriaansap als een soort warmtemantel.

Van Dam sluit het essay af met de 'typische geneesmiddelen' (later bekend als doronen) die Rudolf Steiner in 1920 ontwierp voor de eerste cursus van artsen. Alle doronen kennen het principe dat het samengaan van twee tegengestelde planten (dus polariteit) een gezond midden doen ontstaan. Hij argumenteert dat de BD-preparaten samen, in hun polariteiten, een (samengesteld) organisme zijn en op die manier een geneesmiddel voor de aarde. In het tweede essay "Boerenbedrijf als individualiteit in vergelijking met het menselijk organisme" gaat Van Dam in op de ziekte en gezondheid van de aarde en de mens. In het menselijk organisme is de polariteit tussen boven en beneden ook de tegenstelling tussen dood en leven, waken en slapen, wakkerheid en bewusteloosheid (p37). De hogere wezensdelen, het Ik en de ziel, werken heel anders in de bovenpool dan in de benedenpool.

In navolging van Steiner beschrijft Van Dam de aarde als 'omgekeerde mens'. De boer werkt op het 'middenrif' van de aarde, de vruchtbare bodemlaag. In dit organisme, zegt Van Dam, kan ook ziekte optreden. In de voorchristelijke impuls van Zarathoestra dreigde de aarde 'te wild', te levend te worden en moest worden 'getemd' en veredeld. In onze tijd, zegt Van Dam, is de aarde "...niet te levend meer, maar de natuur is te oud geworden ... De aarde heeft niet een warme, incarnerende maar een koude, excarnerende ziekte. Hiervoor is dringend een therapie nodig" (p 43/44). De plant, die staat tussen twee polen, aarde en kosmos, is ook ziek geworden, zegt Van Dam. De BD-landbouw kan met de preparaten de kosmos weer als gesprekspartner oproepen. In deze zin kan men de biologisch-dynamische preparaten als medicamenten voor de zieke aarde beschouwen. De andere 'poort van de genezing' ziet Van Dam in het bewustzijn van de mens. De boer

(vervolg op pag. 28)

Dynamisch Perspectief

Ambitie van de BD-imkers is om in 2014 een miljoen biologische krokussen te planten. Deze vroege bloeiers vormen een waardevolle stuifmeelbron en zijn van belang voor de weerbare bij. In samenwerking met bollenleverancier Mantel Holland gaat in maart een campagne voor biobollen van start, onder andere in combinatie met deze bijenhôtels. De BD-imkers willen dat het aandeel biologische bollen (nu slechts 0,1%) heel snel omhoog gaat.

(vervolg van pag. 27

bemiddelt tussen hemel en aarde. Een boerenbedrijf heeft een fysiek lichaam, krachtenlichaam en een zielelichaam, die worden door het Ik van de boer geleid. Met zijn medewerkers kan er een hoger Ik van het boerenbedrijf ontstaan. Als een nog grotere gemeenschap drager wordt van de bedrijfsindividualiteit, is de stap van het 'Ik' naar het 'wij' gemaakt. Ik heb bewondering voor de

concentratie van de gedachten in dit boekje. De reeks lezingen van Rudolf Steiner, bekend als de Landbouwcursus, vind ik zelf mateloos interessant: voor een deel inzichtgevend, voor een deel onbegrijpelijk, in zijn geheel onvolledig en daarom moeilijk. Van Dam legt grote, systematische verbanden die ik als geïnteresseerde meelezer redelijk goed kan volgen, als een compacte cursus antroposofie van de landbouw. De hantering van polariteit als orderingsbeginsel zet je den-

Op weg naar een weerbare bij

De jaarlijkse landelijke BD-imkerdag heeft als thema 'Op weg naar een weerbare bij'. Jeanne Meijs houdt een lezing over de bij tussen materie en geest. Wim van Grasstek en Albert Muller vertellen over 'De bij in een weerbare binnenwereld en een levensvatbare buitenwereld'. De imkers zullen zich laten inspireren door de documentaire 'Dansen met gehoornde dames' over de zoektocht naar 'een weerbare koe' door Remekeer-kaasmakers Jan Dirk en Irene van de Voort. Jan Dirk is aanwezig om vragen te beantwoorden. In de pauzes zijn 15 kramen te bezoeken met informatie, bijenproducten, biologische planten en bloembollen, kopersporen, bijenkasten en hangkorven, zaadvaste bloemen- en groentezaden, fotografie, chromatografie, bijenlinten, boeken en DVD's, etc. De dag vindt plaats op 8 maart in Hogeschool Helicon in Zeist. Info: www.bdimkers.nl.

ken op scherp. Soms kan ik de overgang van de ene polariteit naar de andere niet volgen, zoals bijvoorbeeld op p37. Ik denk dat niet alle polariteiten vergelijkbare kwaliteiten weergeven; opeenvolgende tegenstellingen laten zich moeilijk verbinden. Tenslotte blijf ik moeite houden met het idee van een 'zieke aarde' op p43. Ik zie dan boeren en tuinders op hun knieën in een zieke humuslaag tussen zieke planten die met BD-preparaten een handje geholpen worden.

De meeste boeren, dacht ik, zijn trots op hun grond en werken er hard aan om de vruchtbaarheid te verbeteren. Maar in de landbouw sta je elke dag weer voor verrassingen. Alles groeit toch weer anders dan verwacht. En in de kosmos komt dezelfde stand nooit meer terug. Nu valt mij op dat Van Dam nergens schrijft dat hij naar boeren heeft gekeken of met boeren heeft gepraat. De geboden inzichten in dit boekje zijn het zeker waard om voorzien te worden van reacties uit het veld.

BD-imkerfonds

In 3 jaar tijd is het aantal imkers dat zich bij het netwerk van BD-imkers heeft aangesloten, gegroeid van 500 naar ruim 1000; evenveel mannen als vrouwen. Zij vormen nu in grootte de tweede Nederlandse imkerbeweging, na de Nederlandse Bijenhouders Vereniging (NBV; 6000 leden). Afgelopen jaar groeide het aantal regiogroepen van 7 naar 18 met 4 buitenlandse kernen. De imkergroep is vertegenwoordigd in de kerngroep van het bijenbe-

raad dat vanuit het ministerie van EZ de taak heeft een actieplan voor de bijengezondheid te maken.

De plannen en ambities van de BD-imkergroep groeien mee. In 2014 zetten ze een nieuwe stap: de oprichting van de stichting BD-imkers. Doel is om het totale Nederlandse landschap te bereiken met weerbare honingbijen, begeleid door BD-imkers. Voor weerbare bijen is een gevarieerd bloe-

menaanbod noodzakelijk. Hier werkt de imkergroep aan door onder andere een Nederlandstalige variant van de website www.bluehende-landschaft.de te maken. Ambitie is ook om een miljoen biologische krokussen te planten!

De imkergroep wil investeren in brochures en naar verwachting zal het BD-imkerboek, geschreven door Wim van Grasstek, in 2014 het licht zien. Om aan de grote vraag naar cursussen te voldoen, zowel in Nederland

als in Vlaanderen, wil de imkergroep het lerarenteam sterk uitbreiden. Daarom gaat een opleiding van start voor BD-imkerleraren. Er zijn bovendien 18 regiogroepen actief die activiteiten en projecten organiseren. Om al dit werk mogelijk te maken, is geld nodig. De BD-imkers hopen dat veel mensen een schenking aan de nieuwe stichting willen overmaken. Zo dragen ze bij aan gezonde bijen en een gezonde leefomgeving. Info: www.bdimmers.nl.

Phileen's column GEITEN

Afgelopen zomer heb ik twee geiten aangeschaft. Ze werden thuis gebracht en de fokker gaf me de papieren die bij de oornummers hoorden. "Die moet je even aanmelden bij het ministerie", zei hij.

Dus ik belde het ministerie, Dienst Regelingen, en wilde twee geiten aanmelden. Dat kon niet, zei de ambtenaar.

"Ik heb u toch aan de lijn", hield ik aan, "dus bij deze meld ik ze aan."

"Nee, dat kan niet. U moet ze op de website invoeren met een inlogcode en wacht-

woord", legde de man uit.

"Ik heb geen inlogcode, dus hoe moet dat dan, vroeg ik?"

"Uw bedrijf is hier bekend, dus u moet ze wel hebben", meende de man van Dienst Regelingen.

"Ik weet echt nergens van", antwoordde ik naar waarheid.

"Nou goed, dan zal ik voor u de nodige gegevens aanmaken en opsturen", beloofde hij.

De volgende ochtend gooide mijn man nogal hardhandig de telefoon op de haak. "Wat heb jij gedaan?", vroeg hij boos.

"Ik??? Ik heb niets gedaan",

zei ik verbaasd.

"De helpdesk, die ik net belde, had het over 'iets met geiten ...'?"

"O, ja, dat ... Ik heb gisteren mijn geiten proberen aan te melden bij het ministerie. Ze sturen de inloggegevens nog op."

"Nou, dat heb je dan niet zo slim gedaan, want die inloggegevens gebruik ik om bedrijfsinformatie door te geven. Dat gaat nu niet meer, want de inlogcodes zijn veranderd."

"Ik wist toch niet dat je die had", mompelde ik, terwijl ik

besepte dat het ministerie nu geen toeslagrechten en andere subsidies meer aan ons kon overmaken.

Alles is weer goed gekomen. Het is nu weer bijna voorjaar en mijn geiten zijn drachtig. Dat betekent dat ik over enkele weken weer naar het ministerie moet bellen om jonge geitjes aan te geven. Maar ik weet inmiddels dat mijn eigen man de inlogcodes heeft! ☺

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek.

Reclaim the Seeds

'Reclaim the Seeds', een zadenruilbeurs en workshopprogramma rond behoud van diversiteit van zaadgoed, vindt dit jaar plaats op 8 en 9 maart in de Hortus in Haren en in het oude RKZ in Groningen. De Hortus is afgestoten door de Universiteit van Groningen en wordt nu door 100 vrijwilligers draaiende gehouden. Het avondeten en avondprogramma op zaterdag vinden plaats in het Oude RKZ in Groningen. Bij dit collectieve project in een voormalig ziekenhuis is een bar, een bioscoop en een ruimte voor een debat. Op zondag volgt een tocht langs buurtmoestuinen en pluktuinen. Kijk voor het programma op www.reclaimtheseeds.nl.

Proeftuinen voor zaadvaste rassen

Meer variatie op het land, meer variatie in het winkelschap en daarmee meer variatie op het bord dankzij zaadvaste rassen voor de biologische teelt. Daar draait het om bij het driejarige project 'Divers en Dichtbij, Proeftuinen voor zaadvaste rassen', een initiatief van Estafette Odin BV, i.s.m. het Louis Bolk Instituut en drie biodynamische producenten. Er komen twee proeftuinen met groenterassen: voor grove en bewaargroenten bij GAOS in Swifterbant (op kleigrond), en voor fijne groenten bij De Groenen Hof in Esbeek (op zandgrond, zie foto).

Bij Maatschap Dames en Heren Vos in Kraggenburg komt een proefveld met baktarwerassen. Groente-rassen die er positief uitspringen, zullen het jaar erna op praktijkschaal worden getest en opgenomen in het assortiment van de Estafette-winkels en de Odin-abonnementen. De beste tarwerassen zullen worden getest om als basis te dienen voor een nieuw broodassortiment in de Estafette-winkels. De proeftuinen kunnen een ontmoetingsplaats worden voor telers, winkeliers en consumenten.

Foto's gezocht van de Steenen Muur

Op 25 juni 1989 vond een jaarvergadering van de BD-Vereniging plaats in de Hoge Schuur van De Steenen Muur, een groot melkveebedrijf dat toen eigendom was van Cul-

tuurmaatschappij Loverendale. Bert Geers, die daar toen werkte, herinnert zich hoe de schuur speciaal was opgeruimd en sfeervol aangekleed met grote

hoogte van de schuur kreeg het geheel iets van een kerk; een gewijde rust.

In verband met woeste Biesbosch-plannen is de schuur afgelopen herfst gesloopt. Toen

BD ontwaakt in Portugal

Eelco Schaap, die sinds 1978 40 jaar als BD-voorlichter/consulent in Nederland heeft gewerkt, bouwt vanaf 2007 aan landgoed Dominio Vale do Mondego in Portugal. Hier heeft hij vorige maand samen met 20 anderen een Portugese BD-Vereniging opgericht: Associação Biodinâmica Portugal. 'Heel inspirerend om dat in dit land te mogen doen', schrijft hij, 'om met Portugese ondernemers die de zelfde idealen koesteren te kunnen werken. 'Grootste bedrijf in Portugal is Quinta do Romeu met 5000 ha. Casa Santa Isabel, een heilpedagogisch Instituut met ruim 40 ha, en Pablo Casallo met 120

ha doen ook mee.

In DP2009-5 schreef Eelco een Dynamisch Portret over zijn Portugese landgoed, waarin hij zijn verbazing uitsprak over het feit dat daar net pas de eerste bedrijven naar BD omschakelden: 'Met Columbus waren ze ooit een gidsland. Op spiritueel gebied slapen de Portugezen nog hun Doornroosjesslaap. Wordt de volksziel voorzichtig wakker?', schreef hij toen. Nu, ruim 4 jaar later, is er dus een BD-Vereniging! In de statuten zijn zowel de voordrachten van Rudolf Steiner over de bijen uit 1923 als de Landbouwcursus uit 1924 opgenomen. 'Een priemeur in de wereld', aldus Eelco.

Bert naar de berg verwrongen staal stond te kijken, schoot hem de herinnering aan die mooie zomerse zondag weer binnen. Wie o wie heeft nog een foto van deze schuur? En

dan het liefst van die bijzondere jaarvergadering? Mail naar Bert Geers, bertgeers64@hotmail.com.

De Bolster wint Innovatieprijs

BD-zaadteelt- en veredelingsbedrijf De Bolster is op de BioVak uitgeroepen tot winnaar van de Ekoland Innovatieprijs 2014. Volgens de jury is De Bolster uitgegroeid tot een succesvol veredelingsbedrijf, ook voor professionele telers. 'Met een nieuw rasverdelingsconcept Family Inter Cross variety (FIC) voegt De Bolster een waardevolle techniek toe aan de biologische veredeling. Ze durven het op te nemen tegen veel grotere zaadveredelingsbedrijven', stelt de jury. De tweede prijs werd toegekend aan Familie den Hertog van zorg- en geitenboerderij De Mèkkerstee, omdat dit bedrijf voorop loopt in de

zorg als maatschappelijke onderneming. 'De landbouw draagt bij aan de financiering van de zorg', motiveert de jury. Jos Jeuken en Ellen Krul van GAOS wonnen de derde prijs. 'Dit veelzijdige BD-bedrijf heeft de bedreiging van een spoorlijn omgebogen in een kans en een natuurzone vol kunstwerken gecreëerd die burgers een nieuwe blik biedt op landbouw. GAOS draagt in belangrijke mate bij aan zaadveredeling voor de biologisch-dynamische landbouw.'

Op de BioVak werd ook de prijs voor 'Favoriete Biowinkel' uitgereikt. Deze werd gewonnen door webwinkel De Korenmaat in Zeist.

Afscheid Jan Zomerdijk

Na bijna 35 jaar als directeur van de biologische zuivelfabriek te hebben gewerkt, heeft Jan Zomerdijk in januari afscheid genomen als directeur van Ecomel. Hij startte ermee in 1980. De afzet van BD-groente en fruit zat toen in de lift, maar melk bleef achter. BD-melk werd verwerkt tot kaas of 'verdween' in de gangbare melkplas in een gewone melkfabriek.

Namens de BD-verdeelcentra benaderde Koos Bakker destijds vele zuivelfabrieken.

Geen enkele fabriek toonde belangstelling, op één na: het bedrijf van de familie Zomerdijk in Limmen, De Vereeniging. Jan Zomerdijk zag kansen in de verwerking van BD-melk. Hij begon met twee melkveehouders als leveranciers. Nu zijn het er bijna 150 en is de fabriek onderdeel van Friesland Campina. 'Biologisch is inmiddels niet meer weg te denken', zegt Jan Zomerdijk in Biojournaal. 'Er ontstaat nu een generatie waarvoor bio vanzelfsprekend is.'

Bio-waterwervelaar

Met de Bio-water-wervelaar je eigen drinkwater vitaliseren.

Uniek en eenvoudig, tevens in blauw-violet of met goudinleg.

De Alatusbron, voor grootgebruik in winkel, instelling, bedrijf of boerderij!

Indruk

072-5896699
info@indruk.eu

www.indruk.eu

>> zie elders in dit nummer

22 en 23 februari Voedsel Anders Conferentie

Naar eerlijke en duurzame voedsel- en landbouwsystemen; met o.a. Olivier de Schutter (VN rapporteur voor het recht op voedsel), Pablo Tittone (Hoogleraar Farming Systems Ecology Wageningen Universiteit), Hanny van Geel (boerin en lid van La Via Campesina Europa) en Vandana Shiva (Indiaas wetenschapper en activiste; ovb). Zie: aardeboerconsument.nl

22 februari Kookworkshop

Thema: Harmonie in de maaltijd. Hoe brengt een mens 'denken, voelen en handelen' in evenwicht? Op welke manier kan voeding daaraan bijdragen? Plaats: Heerhugowaard. Info: Ilse Beurskens - van den Bosch, 072-5644752 of contact@voedsaam.nl

21, 22 en 23 febr Steinbeisser Gastronomy

Experimentele eetbeleving in Amsterdam.
Zie www.steinbeisser.org

26 febr en 15 mrt >> Winterconferentie

Jaarlijkse conferentie van de BD-Vereniging. Thema: Bodemvruchtbaarheid als vrucht van de landbouw. Zie pag 8

Begin maart Alma's Moestuincursus

Alma Huisken geeft op in Almere (1 en 2 mrt) en in Haarlem (8 en 9 mrt) een moestuincursus. Praktijkdag is op 10 mei op De Groene Luwte, Molenrij (Gr.). Zie: www.degroeneluwte.nl

3 maart Warmonderhof Avondklas

Lezing door Daan Ente (oud-Warmonderhoffer en priester van de Christengemeenschap) over 'Het leven na de dood'. Aanleiding is het overlijden van leraar Gert Nieboer een jaar geleden. De behoefte leeft om in te gaan op vragen rond leven en sterven. Zie www.warmonderhof.nl

Vanaf 4 maart It's food my friend

Nieuwe zesdelige debatreeks olv Felix Rottenberg over de toekomst van de landbouw en ons voedsel. Vanaf 4 maart

vier bijeenkomsten in De Rode Hoed in Amsterdam en twee keer op locatie in Wageningen en Den Bosch. Zie www.rodehoed.nl

8 maart >>

BD-imkerdag

Jaarlijkse studiedag met als thema 'Op weg naar een weerbare bij'. Zie pag 28

8 en 9 maart >>

Reclaim the Seeds

Zadenruilbeurs en workshops rond behoud van diversiteit van zaadgoed. Zie pag 30

13 mrt en 10 apr >>

Excursie bedrijfsindividueelheid

Naar BD-bedrijven, zie pag 11

15 maart

Kookworkshop

Thema: Zuur-base-evenwicht. Hoe werkt voeding op het zuur-base-evenwicht in ons lichaam? Het belang van reinigen wordt duidelijk. We persen sap met een slowjuicer en maken melkzure pickles. Plaats: Heerhugowaard. Info: Ilse Beurskens - van den Bosch, 072-5644752 of contact@voedsaam.nl

15 maart

Vormkrachten waarnemen

Kennismaking met de methode van Dorian Schmidt, zie pag 14 en www.stichtingspeelruimte.nl

20/3, 17/4, 22/5, 19/6

Infodagen Warmonderhof

Sfeer proeven en vragen stellen over de (deeltijd)opleidingen op Warmonderhof in Dronten: BD-landbouw, landbouw&zorg en de internationale 'Bio dynamic Farming and Gardening Course'. Zie www.warmonderhof.nl

21-23 maart >>

Jongerenweekend BD-jong 2014

Op bezoek bij bedrijven en filosofen over het (BD-landbouw)leven. Zie pag 10

26-29 maart >>

Seminar Dorian Schmidt

Dorian Schmidt verzorgt een seminar 'vormkrachten waarnemen' met als thema 'Techniek en vormkrachten'. Techniek is overal, levenskrachten zijn ook overal. Hoe verhouden die twee werelden zich tot elkaar? Hoe werken ze op mij? Waarnemen, oefeningen, uitwisseling en

tips voor een verstandig omgaan met techniek. Plaats: Centrum Oostraven te Epe. Info: Gineke de Graaf (06 36581305) of Frans Romeijn (06 48728505). Zie ook pag 14

27 maart

Warmonderhof Avondklas

Lezing 'Levend water en het leven van Victor Schauberg' door Ben van Tilborg. Zie www.warmonderhof.nl

12 april >>

Kookworkshop

Thema: Zeewier. Zeewier zit boordevol waardevolle voedingsstoffen en is enorm levenskrachtig, maar in zijn verschijningsvorm is wier eenzijdig. Hoe kun je daar vanuit een antroposofische blik naar kijken? Hoe verwerk je het waardevolle ingrediënt in een harmonieuze maaltijd? Plaats: Heerhugowaard. Info: Ilse Beurskens - van den Bosch, 072-5644752 of contact@voedsaam.nl

26/4, 23/8, 20/9

BD-preparaten uitbrengen

Frans Romeijn vertelt over achtergronden en werking van

preparaten. Deelnemers gaan zelf roeren, uitbrengen, respectievelijk in de composthoop aanbrengen en kennismaken met waarneming van de werking (vorm-, etherkrachten). Plaats: Den Haag. Info: 0648728505 of www.stichtingspeelruimte.nl

1-3 mei

Nutrition Conference

De internationale voedingsconferentie in het Goetheanum in Dornach heeft het thema 'Voeding - een creatief proces. Op zoek naar de wegen van transformatie'. Zie www.bdvereniging.nl

Vanaf 6 juni

Trein voor de aarde

Rijd mee met de Kulturgut Express in het kader van 90 jaar landbouwcurcus. Zie www.kulturgutexpress.com

3-6 juli

Geneeskruidenweekend

Workshop in Noord-Frankrijk door Jannetje van Groningen (huisarts) en Ferdinand Pieterse (docent beeldende vorming). Kijken naar geneesplanten in hun natuurlijke habitat. Verdieping hiervan door schilderen en het maken van een medicijn. Zie www.fontaines.nl

Ik ben actief voor de BD-vereniging

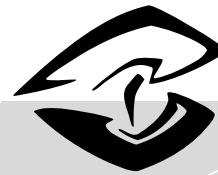
Christel Vandermaelen, 58 jaar, woont in Koekangerveld, werkt met groepen als procesmanager en coach

Vereniging: Ik begeleid twee groepen met boeren bij de gesprekken van Collegiale Toetsing. Op de Biovak gaf ik samen met Jaap Vernuë de workshop BD-beroepsontwikkeling.

Gebeurtenis: In ons kleine dorpje hebben we een nieuw dorpshuis gebouwd. Bijna iedereen zei dat dat niet kon, geen geld, geen subsidie. Nu staat het er, midden in het dorp. Dat mocht eerst niet, maar daar wilden we het hebben. Het kon, met ludieke acties, eigen initiatief en doorzettingsvermogen

Enthousiast: In de BD-landbouw wordt al heel veel gesproken over bedrijfsopvolging. Daar lopen ze voorop. Als je de boeren ontmoet zie je zoveel verschillende mogelijkheden, zoveel mensen die iets nieuws beginnen

Ook actief zijn in de BD-Vereniging?
Bel of mail 0321 315937
info@bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2014 - FEBRUARI - nr 1

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 6x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315937

Redactie Ellen Winkel (hoofdredacteur), Luc Ambagts, Andries Palmboom, Wim Goris, Gineke de Graaf.

Sluitingsdatum kopij 10 maart, agendaberichten 24 maart. DP2014-2 verschijnt 19 april. Heb je ideeën voor artikelen? Overleg met Ellen Winkel, ellen@schrijfwinkel.nl of tel. 0858-771175. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto Tijdens een CSA-excursie geeft tuinder Wiel van de Bool (midden met baard) andere telers uitleg over zijn mechanisatie. Foto: Maria van Boxtel

Vormgeving Fingerprint, Witzenhuisen DE, Gerda Peters

Druk De Meerpaal, Oosterbeek

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Piet van IJzendoorn (voorzitter), Ruud Hendriks, Maria van Boxtel (aspirant-lid), Derk Klein Bramel (aspirant-lid).

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Beroepsleden die belangstelling hebben voor intervisie, coaching, bedrijfsbezoeken of themagroepen kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

BD-preparaten De preparatenwerkgroep heeft haar werk overgedragen aan Gineke de Graaf. Via de website bdvereniging.nl zijn de BD-preparaten en materialen daarvoor te bestellen. Het kan

ook rechtstreeks bij Gineke: Kokkestraat 8, 5081 CN Hilvarenbeek, groengraaf@gmail.com, 06-47235401 (voicemail)

BD-jong Activiteiten voor en door jongeren t/m 33 jaar. Voor info mail naar: bd-jong@bdvereniging.nl

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwendig verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenkingen en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan met het bureau.

De vrouwen van Zonnehoeve

Tekst: Boukje van Gent, deeltijdstudent Warmonderhof en stagiaire tuinbouw bij Zonnehoeve

Mannen hebben altijd de overhand gehad op boerderij Zonnehoeve. De vrouwen die er werken, zijn zich ervan bewust dat ze iets eigens inbrengen bij het bedrijf. Een keer in het kwartaal komen ze samen om hun vrouwelijke kwaliteiten te voeden en zich te verbinden met de seizoenen.

Debbie en ik lopen hier stage in de tuinbouw. Afgelopen zomer hadden wij de organisatie van de Vrouwendag op ons genomen, een ontmoetingsdag voor vrouwen die door hun verbinding met Zonnehoeve ook met elkaar verbonden zijn. Ze werken hier als ondernemer, vrijwilliger, stagiaire of ze wonen in de gezinshuizen die pleegzorg bieden.

Het is een drukke periode. Bij de koffie, thee en meegebrachte lekkertijen blijkt dat we allemaal naar deze dag hebben uitgekeken. Even uit de dagelijkse bezigheden. Het alsmaar plannings moeten halen en moeten presteren maakt dat de mannelijke energie in ons de overhand krijgt. Het praten over 'vrouwendingen' en de daarbij behorende gevoelens, zorgt voor herkenning en maakt dat we kunnen afstemmen op het zachtere, het ontvankelijke in ons.

Na de koffie lopen we gezamenlijk over het kavelpad naar de drie hectare tuinbouw om aardappelen te rapen. De een zittend op een krat, de ander op de knieën, handen in de klei, samen aan het werk. Wat een mooie oerbezigheid: je verbinden met het land - Moeder Aarde - en de groenten die daarop groeien! De andere vrouwen werken normaal in de zorg, bij de paarden of in de keuken. Daarom geven Debbie en ik uitleg over hoe de aardappel gepoot, verzorgd en gerooid wordt. Het voelt goed hen mee te nemen in jouw wereld en begrip en enthousiasme te ontmoeten. Ze vinden het heerlijk om op het land te werken. Toch komen ze nooit op deze groentekavel: hij is hen te groot en ligt helemaal aan het eind van het kavelpad. Een kleiner stuk land met een grote diversiteit aan groenten, kruiden en bloemen spreekt meer tot hun verbeelding.

Een half jaar later. Een stuk grond dicht bij het erf is met mulch bedekt. Een aantal vrouwen heeft in november een moestuincursus gevolgd. Het zeer diverse bedrijf Zonnehoeve, met zijn zeven ondernemers, had nog geen moestuin. Nu wel!

Ook een BD juweel insturen?

Bel of mail met

Ellen Winkel

T 0858-771175

ellen@schrijfwinkel.nl

zuiver @zuivel

demeter

Met Zuiver Zuivel gaat u een stap verder:

- niet gehomogeniseerd
- zuivel van koeien met hoorns
- gesloten kringloop in de regio